

A MAGYAR SZÉPPRÓZA SZÜLETÉSE

Bori Imre

Irodalomtörténeti közhely, hogy a magyar irodalom prózai eredményei nem érik el azt a színvonalat, amit a magyar líra képvisel. Fajiság és lelki alkat, szerencsétlen történelmi körülmények összejatszása — íme, néhány az érvek közül, amellyel a kutató magyarázatát akarja adni, miért is nem volt a lírával egyenértékű a magyar széppróza a múltban, s miért kellett évszázadokig hamupipőke-életet élnie, miért oly nagy még kortársaink írásaiban is a „prózai örökség” teher-tétele. A szaktudomány nem fogott még a prózairodalom megszüle-tése körülményeinek tisztázásához, főleg nem az esztétika világából szemlélve a kérdést, holott igazi kulcsa csakis ott lappanghat, hiszen a közhelyszerű érvek majd mindegyike ráülnek más népek irodalmára is, még azokéra is, amelyek az európai próza legrangosabb alkotásait teremtették meg.

Az irodalomtörténész, aki a „van”-nak, a „ránk maradt”-nak a tudósa, történeti szemléletével tehetetlenül állt e kérdés előtt. Végig-kíséri ugyan egy-egy korszakon belül a prózai formák életét, felku-tatja az egyes művek forrásait, tisztázza az írók életrajzi adatait, kor-képet fest, ám problémánkra nem talál feleletet, vagy legalábbis eddig nem talált; s régebbi századokról lévén szó, ilyen formában fel sem vetődött e kérdés, hiszen csak a legutóbbi időben merült fel az a gon-dolat is, hogy véget kell vetni az olyan hagyományos szemlélet ural-mának, amely nem szépirodalmi kritériumaival az irodalomtörténet körébe vonta a szépirodalmi jelleggel nem bíró alkotásokat, pusztán csak azért, mert magyar nyelven és a XVI—XVII. században íródtak. Irodalom és vallásos irat, politikai röpirat és pedagógiai művek ke-rültek így egy fedél alá, anélkül, hogy a kutatót a szépirodalmiság in-dítékai vezették volna munkájában. E korról kapcsolatban tehát jog-gal mondhatjuk, hogy az irodalomtörténész nem volt az irodalom tör-ténésze, hanem a régi korok mindenese, aki a csiziót éppen úgy szá-mon tartotta mint a számtankönyvet. Ennek az irodalomtörténeti ku-tatás szempontjából oly áldatlan állapotnak akar véget vetni Nemes-kürthy István. Nemrég megjelent könyvében (*A magyar széppróza*

születése. Bp. 1963.) figyelmét csak a prózai, ezen belül pedig csak a szépprózai alkotásokra összpontosítva fogott a magyar széppróza XVI. századi eredményeinek tárgyalásához. „Tehát a tényekből, és nem előzre föllálistott hipotézisből kell kiindulni. Ezek a tények: a prózai könyvek” — mondja bevezetőjében, majd kritériumok megszabásával igyekszik körülhatárolni vizsgálódásainak területét, kiválasztani azokat a prózai alkotásokat, amelyek „szépirodalmi igényűek”. „Mi jellemző erre a szépprózai igényre?” — veti fel a kérdést, majd így válaszol: „Jellemző a gyönyörködtetés tudatos szándéka. Látni fogjuk, hogy ennek az írók hangot is adtak. Jellemző a színes, fordultatos, hangulatos, érzékeltes, szemléletes leírás, ami túlmegy a szűken vett szakmai (teológiai) logikai-appercepciósi igényen. Jellemző továbbá az ábrázolt események motiválásának, valamint az egyes szereplők jellemábrázolásának igénye. Jellemző végül a beszélgetés, a dialógusok használata és kedvelése”. Külső jegyek ezek ugyan, de már ennek a választóvizében is felcsillannak a magyar próza első századainak értékei: „Így aztán vallásos értekezés, hitvitázó irat, állatmese, prédikációs-könyv, önéletrajz és krónika került egymás mellé, hogy világos és meggyőző módon kibontakozhassék elemzésük nyomán egy elfelejtett magyar széppróza egészének határozott körvonala és rajza”. A kép tehát egyszerűsödött, ám még mindig igen sok ellentmondást tartalmaz, ha azt nézzük, hogy milyen jellegű alkotások kerültek a próza szűkebb területére, s halmozódik a kérdés, ha a kortárs-Európában tekintünk szét: „Ha a külföldre pillantva akár arra gondolunk, hogy ekkor már németül a teljes biblia lát napvilágot, akár pedig a francia Rabelais máig élő *Gargantua és Pantagruel*-jét vesszük szemügyre: tárgyilagosan le kell szögeznünk, hogy igaza volt Pesti Gábornak keserű előszavában: messze lemaradtunk”.

Nemeskürthy István gondolatának éppen e kérdésben van irodalomtörténeti érdeken túli jelentősége, hiszen arra a korra irányítja figyelmünket, amely a magyar nyelvű szépprózát megszülte, ám egyben kibontakozását is késleltette, mert táplálni nem tudta, s ezzel mintegy évszázadokra meg is szabta az útját. Irodalomtörténeti jelentőségű ugyan, hogy a szerző szakítani mert a hagyományos szemlélettel, és csak azokat a műveket elemezte, amelyek szépprózaiaknak minősíthetők, de már kevésbé aknázza ki a jelen olyan tanulságait, amelyek a „tizenhatodik századiságot” nemcsak megérteni segítik, hanem az értelmezést is adják: azaz olyan távlatok hiányoznak Nemeskürthy művéből, amelyeket századunk irodalmi gyakorlata ad meg, nem pedig a középkor, amelyet a XVI. század követett. Az utókor „minősítésének” a hiánya fedezhető fel könyvében, ennek következtében több alkotást vont be vizsgálódásai körébe, mint amennyit a következősebb szemlélet jóváhagyna; másfelől kevesebb szó esett művében a XVI. század szépprózájának természetéről, jellegzetes vonásairól, az egyes műveken túlmutató kicsengésekről, arról az útról, amelyet a széppróza a XIX. századi újrakezdésig tett meg.

Nemeskürthy István könyvének kétharmada olyan műveket tárgyal, amelyek vagy pusztán fordítások (Pesti Gábor *meséi*, *Ponciánus históriájának* bécsi kiadása, *Salamón és Markalf*, Nagy Sándor *históriája*), vagy szabad átdolgozások (Heltai művének zöme: a *Dialógus*, a

Száz fabula, a *Ponciánus históriája*, a *Magyar Krónika*), és így, ha kritériumaink közül az eredetiség nem hiányzik, akkor ezeket a műveket a „magyar széppróza születése” fogalmába csak fenntartással, elsősorban stílusuk, előadásmódjuk miatt vehetjük fel, még akkor is, ha a korabeli olvasóközönség szépirodalmi igényeit elégítették is ki, vagy legalábbis esztétikai mozzanatokat is felfedez bennük a mai kutató. Hiszen a magyar széppróza, és nemcsak a magyar, eredeti vagy nagyjából eredeti jellegű művekben születik meg valójában, s fölvehetjük akár azt a kérdést is, hogy a fordítások egyáltalában előfeltételei voltak-e az eredeti művek megszületésének, vagy pedig ezt az igényt más területeken kell keresnünk. Meggyőződésünk ugyanis, hogy Pesti Gábor meséit, a két Ponciánus-históriát, Heltai műveinek nagyobb hányadát, a Salamonról és Markalfról szóló népkönyvet a XVI. század irodalmát tárgyaló mű egy másik fejezetébe kell sorolnunk, abba, amely már a műfordítás körét érinti. Ebből a szemszögből Pesti Gábor Erasmus ihlette humanista filológiai szempontúsága („A nyelv rátermettségének a próbája: a fordítás” — mondja Nemeskürthy vele kapcsolatban) áll legközelebb a műfordítás fogalmához, Heltai Gáspár egyénisége, szabad átköltései pedig már-már az eredetiség határterületeit érintik.

Heltai már joggal kerülhet a magyar széppróza születését tárgyaló könyvbe. Nemcsak stílusa miatt (Nemeskürthy a „legszebben író magyar írók” egyikének nevezi, akiben megvan a „próza becsére való törekvés, a gyönyörködtetni és tanítva is szórakoztatni akarás”), hanem a kortárs német prózán fellobogó írói szenvedély miatt is, azzal a móddal, ahogy a fordítandó szöveg felgyújtja benne az író, megmozdítja ihletét, megindítja a nyelvi képzelet munkáját, s így a keze alól kikerülő magyar szöveg nemcsak saiatos Heltai-prózává válik, elveszítve fordítás-jellegét, de ezen túl olyan többletet is kap, amely ezt az egyéni prózát széppróza stílussá avatja, a „látás” és „láttatás” villódzásával, azzal a saiatos plaszticitással, amely az elbeszélő próza alapsajátosságai közé tartozik. Heltainak ezt a tulajdonságát Nemeskürthy nagyon szépen, alaposan elemezte, s kimutatta, hogy Heltai ösztönében valódi írói becsvágy lobogott, amely fel-feltört, anélkül, hogy az író ennek tudatában lett volna. Hiszen Heltait írás közben egészen praktikus célok vezették: a prédikátorság didaktikai ihlete (*Dialógus*, *Száz fabula*) vagy a nyomdatulajdonos polgár üzleti szimata (*Magyar Krónika*, *Ponciánus históriája*).

Am az idegen szövegekhez tapadó, azokat „magyarító” Heltainak van egy szabad szárnyalású szövege is, amely az eredeti alkotás bevonását kelti, ez pedig mesefordításának 99. darabja. *Egy nemes emberről és az ördögről* szóló meséje. „Heltai német mintájában nincs meg ez a mese, mint ahogyan így, ebben az alakjában sehol másutt nincsen meg. Biztos, hogy Heltai innen-onnan szedegette össze a mese egyes mozzanatait, emlékezetből, talán népmesékből, talán egyik-másik Melanchton inspirálta gvűjteményből. De az is biztos, hogy a mese alakítása, stílusa, megírásának módja és mikéntje eredeti... Nemcsak a *Száz fabula* leghosszabb darabja, hanem XVI. századi prózai történeteink, adcmáink, meséink közül is a leghosszabb” — mondja róla Nemeskürthy, bár a szöveg jellemzésében maga is didaktikai cél-

zattal dolgozik: Heltai antifeudalizmusát jobban kiélezi, mint szükségessnek látszik. Ugyanakkor találónak tűnik Nemeskürthynek a reneszánsz novellára történő utalása éppen ezzel a novellával kapcsolatban, annál is inkább, mert e műfaj lehetősége pl. Bornemissza Péternél is megcsillan. Ez a mese jelenti tehát azt a pontot, ameddig Heltai szépprózaisága az eredetiség felé tartó úton eljutott. Ha ezt látjuk a magyar nyelvű szépprózaiság első megnyilatkozásának, nem méltatlan kezdésből indulhatunk ki.

Heltai prózája azonban még egy szempontból igen tanulságos: az anekdotázó stílus, az írásmód, az ábrázolás magyar nyelvű indulását is jelenti. Heltainál tehát az a próza-út kezdődik, amely, a magyar irodalomtörténészek egy részének véleménye szerint, a magyar próza fejlődésének „fő útját” jelenti. Heltainál még frissen, áttételek nélkül, a szépíróság színező hatása nélkül, meztelenül mutatkozik meg az anekdotizmus alapja. Egyfelől ott van Heltai nyelvi kreációja, amely ma is élvezhetővé teszi írásait, másfelől felfedezhető szövegeiben az anekdota uralma is, amely az ezópusi mesét is átalakítja és az anekdota színeivel futtatja be. A szépirodalmi célzat háttérbe szorulása jellemzi, és éppen ez az a mozzanat, amely a Boccaccio típusú anekdotákból fejlesztett novella-formától megkülönbözteti Heltaiét, s utána a magyar prózairodalom eredményeit egészen századunkig. Didaktikai célzat uralkodik el a szövegen („Kialakult egy morális célzatú, szigorúan a reformáció eszmei talaján álló, de szemléletesen előadott elbeszéléstípus, jellemábrázolás igényével, pergő és ügyesen gördített dialógusokkal, heves és indulatos antifeudális társadalombírálattal. Fanyar ironia, szarkasztikus humor is jellemzi ezt a műfajt” — írja Heltairól Nemeskürthy). A szépprózaiság nehezen érvényesülhet az ilyen irányzatosságban, hiszen nem az esztétikai tudatosságon van a hangsúly, hanem a didaktikain. Ebből következően a kreatív fantázia is háttérbe szorul (pedig Heltainál éppen az *Egy nemes emberről és az ördögről* szóló meséjében tapintható ki, hogy mire lenne képes, ha nem nyomnák el nevelő szándékok!), „röghöz kötött” lesz (Heltainál ez az idegen szövegekhez szorososan tapadó magatartásban nyilatkozik meg, később abban, hogy az írónak mindig kellett egy „szilárd pont”, amelybe kapaszkodott, egy „kis élet”), „földközben” marad, és nem meri megízlelni a *kitalálás* teremtő gyönyörűségét, aminek az lesz a következménye, hogy világképe nem szerveződik szélesebb panorámává, nagyobb koncepciójú látomássá (az önéletrajz-típusú próza éppen úgy ezt mutatja, mint ennek az anekdotába redukált formája Hermányi Dienésnél vagy Mikszáthnál). Ezt mondja ki Nemeskürthy István is, más gondolat-kapcsolat összefüggésében: „Az magyarázza, hogy a hasznosságra törekvés, a mindennapi élet erkölceit jobbitani akarás, az olvasó meggyőzésének vágya arra kényszerítette az író, hogy a mindennapi életet a maga közvetlenségében ábrázolja, hogy példáit, utalásait, kiszólásait, nyelvét, stílusát a nép életéből vegye. . .” A „szépnek” és a „hasznosnak” sajátos viszonya alakul ki tehát, amelyben a „hasznos” elnyomja amaszt, egyeduralomra téve szert (évszázadok folyamán ez a „hasznos” mozzanat bővül, illetve változik, s „nemzeti”, „bíráló”, „szociális” tendenciává lesz, s megszabó jelleget kapva, a prózai műfajok torzulásait is előhívja: az anekdotából nehe-

zen alakult ki a novella tisztább válfaja, a szilárd szerkezetű regény, a magyar regény mozaik jellegű maradt, s még tovább menve, ez szabta meg az író és témája, ebből következően az író és világ, másfelől az író és olvasó viszonyát is — a közöttük levő egészen intim, testközeli viszonyt. Heltainál még a prédikáció, később a szónoklat és mese hallgatóságot feltételező magatartása nyilatkozik meg, s üt át az írott szövegen, elnyomva az analitikus tendenciákat.

Pedig a XVI. század prózairodalma ezt a lehetőséget is felvetette Bornemissza Péter munkásságában, amelyet Nemeskürthy István „az önálló fogalmazású széppróza kezdetei” című fejezetben tárgyal. Éppen Nemeskürthy érdeméből ma már tisztán látszik, hogy Bornemissza Péter a régi magyar irodalom egyik legnagyobb írói egyénisége: megvalósulásaiban, s még inkább írói szándékaiban. Természetesen Bornemissza sem egyértelműen író még, de tisztább írói képlet már, mint kortársai. Színezi ugyan gondolkodását és indítékait a prédikátor-ság, ám ő az, aki ki tudja mondani az írásnak egy primitív hasznosági elvén túlmutató változatát is: „Mind ez sok históriáknak írási pedig arra valók, és az én sok beszédim arra mennek: az emberi természet micsoda önmagátul?” A lélektaniség érdeke szólal meg itt olyan erővel, hogy el tudja nyomni azokat a prédikatori indítékokat, amelyek Heltainál még oly erősen hatottak, és Bornemissza fő művét, az *Ördögi Kisértetek* címűt, kiemelik a vallásos ihletésű irodalom köréből, és világi jelleget adnak neki. Az írásra kényszerítettség lelkiállapotát is ismeri már: „Kényszerítettem írnom az ördögnek sokféle kísértetiről, de oly iszonyuk jutának eszembe, hogy félve írnam és sírva kérném az Istent, bízná másra azféle írásokat”, sőt feldereng benne a jövő gondolata is, az eljövendő nemzedékek, akiknek szólni akart. „Ezt is csak az jövendő emberekért írom...” — mondja egy helyütt az *Ördögi Kisértetekben*, ösztönösen is árulkodva a benne forrongó indulatokról.

Bornemissza Péter nem egyhúrú és nem ösztönös író. Életeleme az irodalom, a vallomás pedig az ösztönzője; beleépültek életébe. Fiaitól korában Szophoklész *Elektráit* fordítja magyar nyelvre, és szép lírai versben vall Budára vágvakozásáról. aztán prédikátorként csak úgy ontia a szövegeket, elsősorban prédikációit, amelveknek részleteibe szórja írói indulatait, mindenekelelőtt azzal, hogy megmutatja: a Bibliát nemcsak a prédikátor, de az író szemével is olvassa, a bibliai szövegekben. a Biblia epizódjaiban novellatémákat lát, és erős lélektani érdeklődéssel merül el a történetek hőseinek lelki világában, kutatva a „miértetek”, a tettek mögött a lelki rugókat, s elindul az emberi lélek akkor még töretlen világa felé. Az *Ördögi Kisértetek* című könyve már teljes egészében ennek a lélektaniságnak az inspirációja nyomán jött létre. Már az is figyelemre méltó lett volna, ha csak azt írja meg, amit Balassi Bálint emleget: „...mert Péter Pap is megírta az Kisértetek-rül írt könyviben ezelőtt egynéhány esztendővel, mint merölt el az magyar nemzet az szerelemben...” Ez a könyv sokkal több annál: a vallomás műfajának egy sajátos megjelenése is, szubjektivitásával e könyvben nő naggyá és válik fontossá az író személye, ezen túl pedig egy nagy lélektani tanulmány körvonalai sejtnek fel benne. Igaza van Nemeskürthy Istvánnak, amikor azt mondja:

„... Bornemissza a magyar irodalomban elsőként, a világirodalomban pedig az elsők között ábrázol kétségkívül fennálló, tehát igenis reális, belső lélektani és lelkiismereti problémákat...” Felfedezései nem lebecsülendők: vezérmotívuma, könyvének lelki talaja a kényszerű tett tudomásulvétele: „Az emberi élet szinte elviselhetetlen. Amint az alcím is mondja: ez a megfertéztetett világ röttenetesen utálatos. De miért? Hiszen isten, a világ és az élet alkotója, végtelenül jó! Ő nem lehet a világ röttenetes utálatosságának oka... Az élet elviselhetetlenségének oka: az emberek gonoszása. De ez a magyarázat se kielégítő. Bornemissza megfigyelése szerint ugyanis az emberek nem minden esetben akarnak rosszak lenni vagy bűnt elkövetni, mikor mégis gonoszak. Sőt: sokszor küzdenek bűnük ellen, mégis elkövetik. Tehát az emberek gonoszágának valami különös oka van, mely, modern hasonlattal élve, mint valami kórokozó, szándékunk ellenére hajt bennünket a gonoszág felé...” — Így foglalja össze Bornemissza gondolatmenetét szerzőnk. Bornemissza felismerése a maga korában nem volt megmosolyogni való dolog, még ha a szerzőben motozó prédikátor az ördögre mutat is, amikor a gonoszásra hajtó erőt akarja megnevezni. Hogy ennek mekkora volt ihlető ereje, talán az mutatja legjobban, hogy Bornemissza eljut a kételkedés egy egészen szélső pontjára is: „Talán Isten sincsen, hanem csak mondják, hogy Isten vagyon; avagy, ha vagyon, ide nincs semmi gondja...”

Ebbe a lélektani keretbe vannak beágyazva Bornemissza szépirodalmi megnyilvánulásai — novellavázlatainak sora. A prédikatori példázódás erős ugyan, és meg tudja akadályozni, hogy a novellavázlatok elszakadjanak háttérüktől, s kifejtve a szépirodalmiság magasabb régióba emelkedjenek, de a novella megjelenésének lehetőségét egészen félre nem érthetően hirdetik: egy predikátor-Boccaccio szórta itt szét kinoseit. A novella ösképlete ez a pár soros, inkább csak hírt adó forma, e műfaj Boccaccio előtti állapotában, de szépirodalom már, mind a benne megragadott helyzet, mind az előadásmódot illetően. Íme egyik híres kis novellája Balassi Menyhárról: „Balassi Menyhár beszélt a szörnyűségét az lator bujaságnak, hogy ő elein Budán mikor az friss polgár feleséget el hozatná, az bűntétel után el utalá őket, és emelget bele, gondolván egyebek is mint undokoskodtak vele. Azért nem fekhett egy ágyba velök, hanem elűzte mellőle, és párnát hagyított neki. Amaz éten-éccaka mind elmorgott vele”. Az undor felébredésének lélektani megragadása ez a pár soros „novella”, ám előadásmódora, téma-kezelése már a szépirodalomba is utalják az ilyen típusú Bornemissza-szövegeket. Az *Ördögi Kísértetek*ben éppen ezért egy magyar *Dekameron* csíráit kell látnunk, s benne annak az „újnak” a születését kell üdvözlönnünk, „amelyet csak a következő századok oldottak meg tökéletesebben”, s ez az „ember belső világának művészi igényű ábrázolása”.

Ennek egy terjedelmesebb, egész műbe projektált törekvését elsőnek Veresmartv Mihály villantia fel a XVI—XVII. század fordulóján, megírva *Megtérésének históriáját*, amelyben a „külső történet” egészen háttérbe került, és a lélek rajza foglalja el a fő helyet. Intellektuális próza született ekkor, hiszen a vallomást író figyelme mindentől gondolataira összpontosul, s messze túlmutat eredeti indítékán,

ti. azon, hogy egy református predikátor hogyan inog meg vallásában és tér át a katolikus hitre. Érzelem és intellektus fog össze ebben a szövegben, s egyenesen a tanulmány felé indítja el a vallomás műfaját. Ugyanakkor az elemzés módszere talán a legfontosabb mozzanat, amelyet a XVI. század a prózairodalomban produkált: Veresmarthy Mihály író, olvasónak író, és a beszélt szöveg, az előadás szóbelisége nem a kenyere. Ha a magyar prózairodalom gyermekbetegségei után kutatunk, Veresmarthy tanulságait nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ő mutatja meg legvilágosabban, hogy az analízist leginkább éppen az írásba foglalt szóbeliség zárja ki, hogy a gondolati érveket ennek következtében az anekdota foglalja el — s így a prózát nem engedi magasabb szintre emélni. Veresmarthy kísérlete azonban folytatás nélkül maradt: az írott irodalom a szóbeliséggel szemben vereséget szenvedett, s ez az, ami annyira hátra vetette a magyar prózairodalmat. Az intellektuális próza szabadabb nekifutásai helyett, az egyseges világkép kialakítás helyett, végső fokon az elemzés és gondolatosság emelkedettsége helyett maradt az anekdota földközele, „realitása”, a valóság morzsái az „egész” igénye nélkül. Veresmarthy kezdeményezését, aki az önéletrajz műfaját először valósítja meg Magyarországon, folytatói, mint Bethlen Miklós az önéletrajzban vagy Mikes Kelemen ennek egy alaki változatában, továbbvitték ugyan, ám nem a regény irányában, hanem vissza a miniatűr történet, az anekdota felé. Tragikus, hogy az út végén Hermányi Dienes József műve áll a világról összegyűjtött törmelék-halmazzal: anekdotikus történetkéivel. Éppen ezért jelképes erejű az a küzdelem, amelyet a református hitében megingott Veresmarthy vív prédikátor társaival: ő ugyanis írásban szeretne vitatkozni, amazok pedig a gondolatcserének éppen ezt a módját rühellték. S míg folyt a huzavona a vita módját illetően, Veresmarthy szeme megnyílt prédikátor társai elmaradottságára, arra a primitív műveltségre, amely a szóbeliség melegágya, aminek következménye, hogy nem az intellektuális gondolat, hanem az anekdota egyszerűbb szemléletessége az érv. Az ő szövegeiben is előfordulnak anekdoták, ám szerepük immár csak színező, de nem az érvek szerepét játsszák, mint még Bornemisszánál is.

Nemeskürthy István könyvének a legnagyobb érdeme (a Heltairól szóló részen kívül) Veresmarthy Mihály prózájának felfedezése. A magyar irodalomtörténetírás megfeledkezni látszott róla, az egyházas szempontok eltakarták művét, amely a *Régi magyar egyházi írók* című sorozat poros kötetében megjelent ugyan 1871-ben, de világi jelentőségére ez nem tudta felhívni a figyelmet. Műve nemcsak lezárt egy korszakot (a XVI. századot), de feltárt egy lehetőséget is, amelynek századokig nem akadt folytatója. Műve eredeti írói alkotás, egyúttal pedig intellektuális próza-szöveg is, amelyben az író „minden hevülete önmaga és lelki problémái ellen irányul”. S ez nemcsak a XVI. század világiassága szempontjából jelentős, más korokban is szívesen szemlélnénk hasonló törekvéseket.

Nemeskürthy István könyve tehát végső fokon az irodalomtörténetírásban annyira nélkülözött esztétikai elvnek igyekezett érvényt szerezni, „négy író tíz szépprózai műve” bemutatásával. Végezetül azt is meg kell mondanunk, szemléletének részleteibe a „feudális — anti-

feudális" dilemmája is beférkőzött, és ez a kritérium uralkodott mind a Heltairól, mind a Bornemisszáról szóló fejezetben, megnyilatkozva a Veresmartyról szóló részben is („... polgár ugyan Veresmarty is, mint Heltai vagy Bornemissza, de könyvében híre sincs a korábban szinte természetes antifeudalizmusnak... az uralkodó osztállyal szemben tisztelettudó, sőt alázatos...” stb.). Műve summájában azután az esztétikai szempontokról teljesen megelégedve, az írók politikai szempontú méltatását adja, mondván róluk, hogy „a reformáció szabta és maguk vállalta irodalmi hivatás mindvégig a nép oldalára állította őket. A régi magyar prózáírók számára írni és a népet szolgálni egyazon dolog volt...” Ugyanakkor azonban azt is meg kellett állapítania, hogy „végtelenül fontos szempont volt és maradt sokáig a hasznosság, a célszerűség, a közérthetőség, az egyszerű és világos nyelv, a kétséget nem hagyó mondanivaló. Emiatt elsatnyult az olasz típusú elbeszélés, viszont rendkívüli mértékben kivirágzott a politikai célzatú kemény társadalomrajz és -bírálat”. Ezek az idézetek jól mutatják, meddig jutott el a magyar irodalomtudomány olyan fontos kérdés megítélése terén, mint amilyen a magyar prózairodalom múltja.